

Van lankadt meg lelkes, meg csípős meg cserfes,
 Van szívét kiöntő, hűvös, győzedelmes,
 Géppel sokan írnak, kézzel kevesen,
 Van, aki gyöngybetűkkel, de egy szót se helyesen.

Ezrek alusznak még,
 Szörnyetegekről álmodnak,
 Vagy esti teáról, a barátokkal, kedvenc helyükön:
 Alusznak a dolgoz Glasgow-ban, ékszer Edinburghban,
 Gránit Aberdeenben,
 Álmodnak egyre,
 Felébrednek hamar, levélre várnak
 S ha meghallják a postást,
 Mindenkinék szaporább lesz a szívverése,
 Hiszen ki ne félne, hogy elfelejtik.

Imreh András fordítása

François Rabelais

PANTAGRUEL (I)

Részletek

Gulyás Adrienn fordítása

A fordító előszava

François Rabelais (1494–1553 k.) életműve közel fél évezred múltán is őrzi eredetiségét, frissességét: benne van az egész világ kiforgatva, feje tetejére állítva, összekeverve, újra kirakva, tükrözve, torzítva. Világot és nyelvet teremtett, azóta is páratlan gazdagságú és összetéveszthetetlen nyelvet, gondolkozásbeli és műfaji határokat feszegetett, rombolt, nyitott. Könyvében jószerivel minden ott van, amit az irodalom valaha is előtte, utána kitalált: pikaeszk, abszurd, groteszk, próza, vers, lovagregény és önnön paródiája, fejlődésregény, az izmusok előszele, halandzsa és filozófia, etika és ismeretterjesztés, teológia és a vaskos népi kultúra.

Rabelais vérbeli humanista tudós, félig-meddig autodidakta zseni, életét végigkíséri a tanulás: bencés és ferences diákként először a szabad művészetekben és a skolasztikus teológiában szerez jártasságot. Megfordul szinte minden jelentős francia egyetemen, Poitiers-ban, Párizsban, Bordeauxban, Toulouse-ban. Titokban humanista köröket látogat, s a hagyományos középkori tudást képviselő egyház rosszallásának fitytyet hányva megtanul ógörögül, hogy Hérodotoszt fordítson. Jogi tanulmányai után kilép a rendből, és az orvosi egyeteméről híres Montpellier-be megy, ahol rekordidő – hat hét – alatt megszerzi a licenciátust. Eredetiben olvassa Hippokratészt, és úgy kom-

mentálja diákjainak. Egyike ama francia orvosoknak, akik a tiltás ellenére boncolni kezdenek, hogy anatómiai tudásukat bővítsék. Itáliába, a sebészet akkori fellegvárába utazik, hogy megismerje szakmájának legjelentősebb újításait. A reformáció elkötelezett híveként azonban többször menekülésre kényszerül. Élete végén befolyásos barátja, Jean du Bellay (a költő Joachim du Bellay unokatestvére) párizsi püspök védőszárnya alatt viszonylagos nyugalomban és biztonságban, egy vidéki plébánián húzódik meg.

Irodalmi életműve öt könyvből áll, jóllehet az ÖTÖDIK KÖNYV szerzőségét vitatják. Az első könyv, a PANTAGRUEL, 1532-ben jelent meg Lyonban. Alapötletét egy Gargantua nevű óriás kalandjairól szóló, vásároknak kapható ponyvafüzet adta. Két évvel a PANTAGRUEL megjelenése után, 1534-ben, Rabelais, az időrendiségnek fittyet hányva, megírta az apaóriás kalandjait is GARGANTUA címmel. Ezt követi 1546-ban a HARMADIK KÖNYV, 1552-ben a NEGYEDIK KÖNYV s végül 1562-ben a posztumusz ÖTÖDIK KÖNYV.

A PANTAGRUEL már a megjelenését követő hónapokban nagy sikert és ismertséget hozott Rabelais-nak. Címét azonos nevű főhőséről kapta, akinek a neve görög–mór szótákolmány, és „mindent szomjazót” jelent. Pantagruel (*nomen est omen*) pusztá jelenlétével szomjúságot olt az emberekbe, mintegy fertőzi őket a reneszánsz eszmei ideáljával. A könyv műfajára nézvést a pikareszk regényekre hasonlít leginkább: Pantagruel születésével és gyermekéveivel indul, és ifjúkori kalandjaival, valamint a furfangos Panurge-zsel való barátságával folytatódik. A jámbor óriás figurája, aki groteszk módon azzal kezdi földi pályafutását, hogy kiszorítja anyjából a szuszt, nem pusztán csodás elem. Pantagruel óriási étvágya és szomja mögött – akár a test, akár a szellem táplálékai iránt – a humanista életigenlés, tudásszomj, a humanizmus életfilozófiája rejlik. Gargantua atyai levelét a Párizsban tanuló Pantagruelhez (8. fejezet) a szakirodalom a humanista életszemlélet krédójaként emlegeti.

Rabelais a középkori és a reneszánsz kultúra határmezsgyéjére született: tanulmányai révén megkapta azt a tudást és alapot, amelyre egy középkori tudósnak szüksége volt, nyughatatlan, állandóan kutató elméje, kíváncsisága mégis a humanizmus új, addig járatlan útjaira vitte. Ez a kettősség egyetemesül Rabelais *oeuvre*-jében: egymásnak feszül régi és új, halál és születés, maradiság és haladás. A jellegzetesen groteszk ábrázolásmód (az óriás fingjából születő törpék, a valószerűtlenül hosszúra nyúló testrészek, főleg szaporítószervek, a féltelen evés és véget nem érő borivás) és az abból fakadó szükségszerű nevetés pedig feloldják a feloldhatatlannak látszó kettőségeket, elfogadhatóvá teszik életünk kétarcúságát. A középkori és a reneszánsz népi nevetéskultúrának, amelyben a nevet(tet)és ősi, évezredekre visszanyúló hagyománya és eszközei öröklődnek tovább, és Rabelais irodalmi életművének összefonódásairól Mihail Bahtyin írt magyar fordításban is megjelent nagyszerű monográfiát (FRANÇOIS RABELAIS MŰVÉSZETE, A KÖZÉPKOR ÉS RENESZÁNSZ NÉPI KULTÚRÁJA. Európa, 1982).

Rabelais neve már nem ismeretlen a magyar olvasó előtt, hiszen 1936-ban Kemény Katalin lefordította a GARGANTUA-t a kor ízlésének megfelelően (Budapest, Merkantil-nyomda). A PANTAGRUEL-ből elsőnek Benedek Marcell fordított részleteket, melyek a GARGANTUA ÉS PANTAGRUEL (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965) szemelvénygyűjteményben jelentek meg. Benedek Marcell fordítása erősen archaizáló mind ortográfiájában, mind szóhasználatában, és az illetlennek minősített szavak, trágárságok egész egyszerűen ki lettek hagyva belőle, vagy halvány, eufemizált utalások történnék rájuk. 1977-ben a GARGANTUA ÉS PANTAGRUEL szerepelt a Thália Színház műsorán Kazimir Károly rendezésében. 1989-ben jelent meg a szegedi JATE Kiadónál Faludy György 1948-ban készült Rabelais-átköltése, amely Faludy szándéka szerint sem fordítás. Süpek Ottó is kísérletezett Rabelais-val, fordítása

Nyári-Kepüs Bálint fordítói álnéven, posztumusz jelent meg PANTAGRUEL címmel a Nemzeti Tankönyvkiadónál (1995). Süpek fordítása ez idáig az egyetlen olyan magyar kiadás, amely megfelelően el van látva végjegyzetekkel.

Fordításomban arra törekedtem, hogy a 2010-ben, az Osiris Kiadónál megjelenő új PANTAGRUEL minél szöveghűbb, minél tömörebb és nyersebb legyen, nem riadva vissza a trágár szavaktól. Nem archaizálok, mivel az eredeti szöveg sem volt archaizáló a maga idejében, és az archaizálás amúgy is fölöslegesen nehezítené az olvasó dolgát. Az eddigi fordításoknál jóval bőségesebb lábjegyzetek segítenek eligazodni az olvasót az ókori, középkori és reneszánsz kori utalások kaval-kádjában. A fordításnál az 1542-es, ún. lyoni vagy Juste-féle kiadást vettem alapul, mivel az az utolsó kiadás, amelyen még maga a szerző változtatott. Jelzem a korábbi kiadásokban szereplő, legfontosabbnak ítélt szövegváltozatokat is. Az, hogy az új magyar kiadás nem követi a modern francia kiadásokat, amelyek a PANTAGRUEL-t a GARGANTUA mögé sorolják, semmit nem ront a mű élvezeti értékén, hiszen az első két könyv pikareszk jellegénél fogva önmagában is megálló történet, és a PANTAGRUEL olvasása nem feltételezi a GARGANTUA ismeretét (hogy is feltételezhetné, amikor az jelent meg elsőnek). A versbetéteket N. Kiss Zsuzsanna fordította. A fordítást az eredetivel egybevetette és szerkesztette Bognár Róbert.

A *Holminak* két blokkba válogattam részeket a PANTAGRUEL-ből. Az elsőben, mivel

Pantagruel születése és gyereksége ismeretebb részek (ezeket Benedek Marcell is lefordította), a lehető legtöbb színet akarom megmutatni Rabelais zsenijének. Így például az *Előszót*, Pantagruel találkozását a párizsi diákok latin-os makarónnyelvét mimelő limousini diákkal (6. fejezet) és, Pantagruel diákeveiből, a párizsi Szent Viktor könyvtár könyveinek humoros lajstromát (7. fejezet), valamint a kihagyhatatlan 8. fejezetet, Gargantua atyai levelét Pantagruelhez. A 10–13. halandzsafejezetekben Pantagruel ifjú korát meghazudtoló bölcsességgel és kurázsival göngyölt fel egy rendkívül szövevényes peres ügyet, melyből az oktondi jogtudósok egy kukkot sem értenek, de tegyük hozzá, az olvasó sem.

A második blokk egy kevésbé ismert, de Pantagruelhez hasonló súlyú szereplő, Panurge köré szerveződik. Panurge a törökök karmai közül menekülve, csapzottan, sebhelyesen, toprongyosan bukkan fel Pantagruel életében, de Pantagruel azonnal meglátja benne hűséges Sancho Panzáját, és rögvest maga mellé fogadja. Panurge afféle garabonciás diák, pimaszul ravasz és ravaszul pimasz: seggre küldi a Pantagruelt provokáló angol tudóst, Thaumasztoszt, és kutyául elbánik a természetes gatyapóécét kikoszorózó párizsi hölgygel. Mindig helyén az esze, boszorkányos ügyességgel irányítja a körülötte zajló eseményeket, és manipulál mindenkit maga körül (15–22. fejezetek).

Gulyás Adrienn

A szerző előszava

Igen előkelő és bátor vitézek, nemesek és más urak, kik jeleskedtek vitézségben és kegyességben, nemrégiben láttátok, olvastátok, megismertétek *A hatalmas óriás, Gargantua nagy és örökbecsű krónikáját*,¹ igaz hívekhez illően, szépen elhittétek,² és gyakran mulat-

¹ Egy hasonló című vásári könyvecske, afféle középkori ponyva sikere ihlette Rabelais-t a PANTAGRUEL megírására.

² A korábbi kiadások hozzászöveg: „*mint a Bibliát és a szent Evangéliumot*”.

tátok vele az időt tisztos hölgyek és úrikisasszonyok társaságában, amikor kifogyván a szóból, meséltetek belőle ékesen, hosszan, amiért pedig nagy dicséret és örök emlékezet illet benneteket.

Örömmre szolgálna, ha munkáját mindenki félbehagyná, dolgával ne törődne, feledné minden ügyét-baját, és csak azon iparkodna, hogy amíg azt a történetet betéve meg nem tanulja, a figyelmét semmi el ne vonja, le ne kösse, avégből, hogy ha egyszer véletlenül a könyvnyomtatás mesterségének vége szakadna, vagy elenyészne minden könyv, legyen valaki, aki a gyerekeinek szépen, szórul szóra továbbadja, s utódai s az őt túlélők szájról szájra továbbörökíthessék, mint afféle kabbalát,³ mert több értelem szorult a könyvbe, mint azt a sok ótvaros nagyszájú gondolja, akik annyit sem értenek ezekből a kiseddel mulatságokból, mint Ralet az *Institutiones*ből.⁴

Ismertem tekintélyes nagyurakat, kik nagyvadra jártak vadászni, vagy kacsára solymásztak, és amikor a töret⁵ után menvén nem találták a vadat, vagy a sólyom körözni kezdett, s látták elillanni a prédát, érthető módon erőst bosszankodtak; s hogy fejüket bűnnek ne eresszék, úgy vigasztalódtak, hogy felidéztek a fönt említett Gargantua örökbecsű tetteit.

És vannak sokan e földkerekségen (biz' isten nem tréfálok), kik, ha nagy fogfájás gyötri őket, és az utolsó garasukat is doktorra költötték, mégsem enyhült a szenvedésük, nem találtak hatásosabb orvosságot, mint hogy az említett *Krónikát* két meleg gyolcs közé téve a fájó pontra tapasztották,⁶ és meghintették egy kis csodaporral.

Nem beszélve szegény bujakórosokról meg podagrásokról. Hányszor láttuk őket fülig bekenve-befenve, hogy az arcuk úgy fénylett, mint a kamrakilincs,⁷ a foguk úgy kocogott, mint az orgona- vagy spinébillentyűk, amikor játszanak rajtuk, és a szájuk úgy habzott, mint a vadkané, melyet hálóba tereltek a kopók. Hogy mit csináltak olyankor? Egyetlen vigaszuk az volt, ha fölolvastak nekik néhány oldalt a fönt említett könyvből, és némelyek égre-földre, ezer ördögre esküdöztek, hogy a limbusban⁸ üldögélve igen megenyhült fájásuk a könyv szavainak hallatára, azonképpen, mint a vajúdo nőké, akiknek Szent Margit életét olvasták.

Még hogy ez semmi? Találj még egy tant vagy tudományt, amelynek ilyen erényei, érdemei, kiváltságai volnának, és fizetek neked fél pint pacalt. Nem, nem, uraim. Párját ritkítja, utánozhatatlan, nincs hozzá fogható. Mindent vállalok tanaimért, még a máglyát se! Akik mégis meghazudtolnának, tekintsétek őket predesztinátor imposztoroknak,⁹ hitetlen hit-eltérítőknék.

Persze van néhány, a maga okultságában kimagasló könyv, ide sorolhatnánk a *Borisszát*, az *Őrjöngő Lórántot*, az *Ördög Róbertet*, a *Kihanemént*, a *Félelem nélküli Vilmost*,

³ Itt: titkos tanítás.

⁴ Az *INSTITUTIONES* eredetileg egy római kori jogi tankönyv volt, módosított változatát Justinianus császár emelte törvényerőre. Raimbert Ralet jogprofesszor Dôle-ban tanított római jogot. A hasonlatból kiderül, hogy Rabelais nem tartotta sokra Ralet szaktudását.

⁵ Letört gallyak. Régen útbaigazító jelzésként, ma már inkább csak díszítésként használják a vadászatban.

⁶ Szent Margit legendáját a vajúdo nők hasára tették, vagy felolvastak nekik belőle fájaldalmukat enyhítendő. Nem csoda, hogy az egyik legkelendőbb könyv volt egészen a XVII. századig. A mendemonda szerint egy genfi nőnek borja született, mert nem követte a hagyományt (XVII. sz.).

⁷ Ti. a szalonnától, hústól zsíros kezektől.

⁸ Rabelais *limbus*nak (lat. perem, a pokol tornáca, ahol az el nem kárhozott, de a mennyországra nem érdemes lelkek tartózkodnak) hívja a gőzfürdőt, amely a szifilisz higany alapú gyógykezeléseinek egyik formája volt. Használtak higanytartalmú kenőcsöket is a vérbaj okozta sebekre, ezért írja a bekezdés elején, hogy kenőcstől fénylett a bujakórosok arca.

⁹ Az eleve elrendelés híveit, vagyis a kálvinistákat célzó „predesztinátor” és „imposztor” szavak az 1542-es kiadásban jelennek meg először.

a *Bordói Huont*, Montevielle-t és Matabrune-t;¹⁰ de ugyan hogy jönnek ezek a szóban forgó könyvhöz? És a népek minden bizonnyal saját bőrükön tapasztalták a *Gargantikus Krónikák* nagy hasznát és fogantját, mivelhogy a nyomdászok két hónap alatt többet adtak el belőle, mint amennyi a Bibliából kilenc év alatt elfogy.

S hogy még jobban mulassanak, én, kelmetek alázatos szolgálja, ajánlok egy másik hasonló veretű könyvet, amely egy hajszálnyi pártatlanabb és szavahihetőbb, mint elődje. Mert ne higgyék (hacsak nem szántsándékkal tévelyegnek), hogy úgy beszélek róla, ahogyan a zsidók a Törvényt magyarázzák. Nem olyan világba születtem, nem kenyerem a hazudozás, valótlan soha nem állítottam. Úgy beszélek róla, mint egy zabolátlan onokrotalista proktonotárius, akarom mondani hervasztó amorózók és hősszerelmes hitbajnokok protonotáriusa:¹¹ *Quod vidimus testamur* – „és a mit látunk, arról teszünk bizonyosságot”.¹² Pantagruel rettenetes cselekedetiről és vitézségéről szólok, kinek apródkorom óta szolgálatában álltam mindmostanáig, amikor is hazaengedett szülőfalumba,¹³ hadd lám, élnek-e még rokonaim.

S hogy e prologust befejezzem: miképpen százszakajtónyi rusnya ördög vigyen el engem szőröstül-bőröstül, bendöstül-húrostul, ha egy szóval is hazudok, úgy a Szent Antal tüze¹⁴ égessen benneteket, a frász¹⁵ törjön ki rajtatok, az istennyila vágjon belétek, tarjagosodjon ki a lábatok, a tífusz kínozzon benneteket,

*A bujakór, ha cicerézel,
Láthatatlan, mint csöpp tehénszőr,
Melyet a higany hegyesít,
Álljon beléd végbeledig;*

kénköves, tüzes eső pusztítson, és a föld nyeljen el benneteket, mint Szodomát és Gomorát, ha el nem hiszitek e *Krónika* minden áldott szavát!

¹⁰ Ófrancia hőskölteményeken (ún. *chanson de geste*-eken) alapuló regények, afféle középkori ponyvák sora, amelyek közt ott találjuk a Montaigne által ifjúsági szerzőként számon tartott Ariosto ÖRJÖNGŐ LÓRÁNT-ját (ORLANDO FURIOSO, 1516). Kihanemén (*Fierabras*), Ördög Róbert (*Robert le Diable*), Félelem nélküli Vilmos (*Guillaume sans peur*) és Bordói Huon (*Huon de Bordeaux*) a fordító magyaráításai, a fentebb említett lovagregények hősei. Borissza (*Fessepinte*) neve felbukkan a GARGANTUA előszavában Alcofribas mester műveként (Alcofribas Nasier Rabelais anagrammája). Kihanemén (*Fierabras*), a szaracén óriás feltűnik az első fejezetben Pantagruel ősei közt. Matabrune A HATTYÚLOVAG-ban (CHANSON DU CHEVALIER AU CYGNE) szereplő mostoha. Montevielle valószínűleg a XIV. századi angol utazó, Sir John Mandeville nevének torzítása. Bár mind Mandeville személye, mind művének szerzősége vitatott, a Közel-Kelet világáról szóló, félig-meddig kitalált és összeollózott UTAZÁSOK (1532) közkedvelt olvasmány volt a középkorban.

¹¹ Nyelvbotlásnak álcázott szójátékok sora. *Onokrotalista*: a latin *pelecanus onocrotalus*, „pelikán” és a dekretalista (kánonjoggal foglalkozó jogdoktor) szavak összevonása; *proktonotárius* a protonotárius (pápai főjegyző) fordítása (gör. *próktos* „végbél”). A protonotáriusok többek közt nőügyeiről voltak ismertek (amorózó, hősszerelmes). Az első kiadásban a szöviccek helyett a következő nem kevésbé pimasz szöveg volt: „...nem állítottam. Agentes et consentientes, vagyis akinek lelkiismerete nincs, annak semmije sincs. Úgy beszélek róla, mint Szent János az *Apokalipszisz*ről: Quod vidimus testamur.” *Agentes et Consentientes pari poena puniuntur* (Az elkövető és cin-kosa egyformán büntetendő).

¹² JÁNOS EVANGÉLIUMA 3. 11. Lásd még: JÁNOS APOSTOLNAK KÖZÖNSÉGES ELSŐ LEVELE 1. 2.: „és láttuk és tanubizonyosságot teszünk róla”. A bibliai idézetek a Károli-féle bibliafordításból vannak.

¹³ Rabelais 1532 őszén valóban járt szülőföldjén, Chinonban.

¹⁴ A középkorban gyakori betegség az anyarozsmérgezés vagy ergotizmus.

¹⁵ Rángógörcs, epilepszia.

Hogyan találkozott Pantagruel a limousini diákkal, aki azt színlelte, hogy beszél franciául

Hatodik fejezet

Egyszer, nem tudom, mikor, Pantagruel éppen a Párizsi kapu környékén sétálgatott társaival vacsora után, amikor arra jött egy nyalka diák Párizs felől. Üdvözölték egymást, aztán Pantagruel megkérdezte:

– Honnan jössz ilyen későn, barátom?

– Az illusztris és famózus alma materből, amaz oskolából, melyet Luteciának szoktunk volt titulálni.

– Mit mond? – kérdezte Pantagruel az egyik emberétől.

– Azt mondja, Párizsból – válaszolta a társa.

– Szóval Párizsból jössz – mondta Pantagruel. – És mivel töltitek az időt, ti diák urak ott Párizsban?

– Reggeltől estig cirkulálunk a Sequana¹ hídjain – válaszolta a diák –, intra muros ambulálunk keresztül-kasul a compitéken meg triviákon,² verbocincálgatjuk a latiumi vernakulát,³ és veri simlis⁴ amorózóként kaptáljuk az omnipotens, omniparens, omniformis⁵ női nem benevolenciáját. Időnként lupanárokban⁶ vizitelünk, és venereás⁷ eksztázisban péniszünkkel penetráljuk az ottani decens kurtizánok pudendumának⁸ legrejtettebb zugait, minekutána tivornyázunk a tavernákban, a gloriózus Pomme de pinben, a Castelben, a Madeleine-ben és a Mule-ben,⁹ és petresillummal perforált bárányspatulát¹⁰ szopogatunk. És ha forte¹¹ fortunatis véletlenül fogytán a piculánk, vagy bugyellárisunkból elapadt az apanázs, ki liberjeit, ki gunyáját dobja zacikuszba, sürgetvén az atyai legátusok érkezését az otthoni Laresekből és Penatesekből.¹²

Mire Pantagruel:

– Mi az ördögöt beszél ez össze? Szavamra, te valami eretnek vagy.¹³

– Dehogysis, jóuram – mondta a diák –, hiszen abban a minutumban, ahogy felragyognak a sol első rádiuszai, libenter¹⁴ elmigrálok az egyik oly grandiózusan megkonstruált ecclesiába, hogy ott szép lusztrális¹⁵ vízzel irrigáljam magam, elmajszolgatok egy

¹ Szajna. A limousini diák a francia–latin makarónnyelvet beszélő, Párizsban tanuló vagy, mint azt látni fogjuk, inkább iskolakerülő diák karikatúrája. A diákok makarónnyelvről Geoffroy Tory, bourgeois-grammatikus is írt híres *Champfleury*-jében (1529), a bekezdés egy részét Rabelais tőle idézi.

² *Compitum*: útkereszteződés; *trivium*: hármas útkereszteződés.

³ *Vernakuláris*: helyi nyelv.

⁴ *Veri similis*: vélelmezett, állítólagos.

⁵ *Omnipotens*: mindenható, *omniparens*: mindent szülő, *omniformis* (kitalált szó): mindenféle formájú.

⁶ Az 1542 előtti kiadások tételesen felsorolják az egyetemisták által leggyakrabban látogatott párizsi bordélyokat: a *Champgaillard*-t, a *Matcont* (vagy *Mâcont*), a *Cul de sacot*, a *Bourbont* és az *Huslieu*-t.

⁷ *Venereás*: nemű (Venus istennő nevéből).

⁸ Női szeméremtest.

⁹ Rabelais idején létező mulatók. A *Pomme de pin* a Citében volt, a *Juiverie* utcában (l. Villonnál is), a *Mule* pedig a Saint-Jacques utcában. A *Castel* nem messze lehetett a *Pomme de pintől*.

¹⁰ Petrezselyemmel spékelt juhlapocka (helyesen: *scapula*).

¹¹ *Forte*: véletlenül.

¹² *Lares*: az elhunyt elődök lelkei, a családi tűzhely védelmezői; *Penates*: a családi tűzhelyet védelmező istenek a rómaiaknál.

¹³ Az eretnek teológusok kedvelték a neologizmusokat.

¹⁴ Szívesen.

¹⁵ *Lustralis*: tisztító.

darabka precatiót sacrificulusaink missaléjából,¹⁶ elmormolgotok óránként egy orációt, és nagy elánnal purgáalom lelkemből az éjszakai makulákat. Venerálok a szeráfiaikat.¹⁷ Látríálisan¹⁸ venerálok a mindenható Asztripotenst. Diligálok és redamálok családomat és felebarátaimat.¹⁹ Megtartom, amit a dekalógus preskribál,²⁰ egy unciányit sem térek el tőle, már amennyire virulenciám engedi. Nagyon is probabilitert²¹ azonban, hogy mivel Mammón ritkán látogatja az erszényemet, vajmi ritkán adok donációt az obulusukért házról házra kolduló alamizsnásoknak.

– A pitvarba! – mondta Pantagruel. – Mit beszél ez a bolond? Mit vajákol, kuruzsol, nehogy ránk olvasson valamit!

Mire az egyik embere azt mondta neki:

– Gazdám, ez az úrfi kétségkívül a párizsi beszédet próbálja utánozni, de csak a latint nyúzza, fellengzősen dagályol, s valami nagy francia szónoknak képzelheti magát, mert lenézi az egyszerű hétköznapi beszédet.

– Igaz ez? – kérdezte Pantagruel.

– Kegyelmes signor – válaszolta a diák –, géniuszom nem avégre szólíttatott e világra, amit ez a mizerábilis semmirekellő mond, hogy tudniillik gallikus vernakulánk²² kutikuláját karistoljam, hanem viceversatice, folyton azon buzgólkodom, inde-unde azon vagyok, hogy idiómánkat dús latin lobonccal ékesítsem.

– Az apád hétszentségit – mondta Pantagruel –, majd megtanítalak én beszélni! De előtte mondd meg, hova valósi vagy!

– Avesaim és atavesaim primitív provenienciája a lemovicesek²³ provinciája – válaszolta a diák –, ahol a legszentebb Szent Martiál relikviái rekvieszkálnak.

– Értem én – mondta Pantagruel –, limousini vagy, csak adod a párizsit! Na gyere, majd én eligazítom a loboncodat! – azzal torkon ragadta. – Szent Jánosra mondom, addig nyúzod nekem itt a latint, amíg meg nem nyúzlak elevenen!

Akkor aztán rákezde a szegény limousini:

– Jaj, kegyelmes jó uram! Jaj nékem, Szent Martiál, mostan segélj! Hó, eressen el, az Isten áldja meg, hagyjon nekem békit!

– Na végre, tudsz te rendesen is beszélni – mondta Pantagruel. Azzal elengedte, mert a boldogtalan limousini ijedtében összefosta a gatyáját, ami ráadásul alul nyitott és hátul hasított volt, mint a tőkehal farka. – Szent Habakuk, ez bűzlik, mint a dög! Vigye el az ördög ezt a ré pazabáló limousinit!

És hagyta, hadd menjen. Hanem a limousinit eztán egész életében furdalta a lélek, és állandóan szomjazott; gyakran mondogatta, hogy Pantagruel szorongatja a torkát, és néhány évvel később isteni büntetésként Rolandnak halálával halt,²⁴ bizonyítván, amit a filozófus és Aulus Gellius²⁵ mondanak, hogy úgy kell beszélni, ahogyan mindenki más, vagy amiként

¹⁶ *Precatio*: ima, *sacrificulus*: áldozatot végző pap, *missale*: misekönyv.

¹⁷ Tisztelem az égieket.

¹⁸ A *látria* szó utótagként tiszteletet, imádatot jelent.

¹⁹ *Diligere*: szeretni, *redamare*: viszontszeretni.

²⁰ Amit a tízparancsolat előír.

²¹ Valószínűleg.

²² Értsd: gall nyelvjárásunk.

²³ *Lemovices*: aquitániai népcsoport, ebből eredeztetik Limoges városának nevét.

²⁴ A legenda szerint Roland szomjan halt Roncevaux-nál.

²⁵ Aulus Gellius (Kr. u. II. század) említi, hogy a filozófus-rétor Favorinus és Caesar egyaránt elítélték az archaizálást.

Augustus Octavianus²⁶ mondta, olyan szorgosan kerüljétek a gazdátlan²⁷ szavakat, mint amilyen szorgosan a hajóskapitányok kerülgetik a sziklazátonyokat a tengeren.

Hogyan ment Pantagruel Párizsba és a Saint Victor könyvtár szép könyveiről

Hetedik fejezet

Pantagruelnek nagyon jól ment a tanulás Orléans-ban, úgy döntött hát, hogy elmegy megnézni magának a nagy párizsi egyetemet. Mielőtt azonban útnak indult volna, szóltak neki, hogy van egy hatalmas nagy harang az orléans-i Saint Aignanban,¹ amely kétszáztizennégy éve hever a földön: olyan nehéz, hogy semmilyen géppel nem tudják megemelni; hiába követik betűről betűre Vitruvius *De architecturá*ját, Alberti *De re aedificatoriá*ját, Eukleidészt, Theónt, Arkhimédészt és Hérón *De ingeniús*ét,² meg sem bírják mozdítani a harangot. Pantagruel meghajolt a polgárok és városlakók szerény óhaja előtt, s elhatározta, hogy felakasztja a harangot a neki szánt toronyba.

Odament a haranghoz, és a kisujjával fölemelte a földről, oly könnyedén, akár egy karvalycsengettyűt.³ Am mielőtt a harangtoronyba vitte volna, szerenádot akart adni a városiaknak, és végigharangozta a város utcáit, aminek mindenki igen örült, mert még nem sejtették, mekkora káruk származik belőle: ahogyan Pantagruel körbekongatta a várost, ami csak jó bor volt Orléans-ban, az mind megbuggyant és megsavanyodott.⁴ Csak másnap este vették észre, mert annyira szomjaztak a megsavanyodott bortól, hogy fehéret köptek, mint a máltai gyapot,⁵ és egyre azt mondogatták, hogy Pantagruel besózta a gigájukat.

Ennek utána Pantagruel Párizsba ment az embereivel. Amikor bevonult a városba, mindenki kiszaladt az utcára, hogy lássa (mint az köztudomású, a párizsi népség születésénél és természeténél fogva és eleve ostoba); iszonyodva lesték, nehogy magával vigye a Palotát valahová az ótvarba, mint az apja, aki egyszer a kancája nyakába akasztotta, és elvitte a Notre-Dame harangjait.⁶

És miután ott élt egy ideig, és kitanulta a hét szabad művészetet,⁷ kijelentette, hogy Párizsban jobb élni, mint meghalni, mivel a Saint-Innocent környéki alamizsnások a

²⁶ Julius Caesar unokaöccse és örököse, a Római Birodalom császára Kr. e. 27-től Kr. u. 14-ig.

²⁷ A korábbi kiadásokban az *abszurd* jelző szerepel.

¹ Híres templom Orléans délkeleti részén.

² Marcus Vitruvius Pollio Augustus korabeli római építész volt. A császárnak ajánlott, tankönyvnek szánt *DE ARCHITECTURA LIBRI DECEM (TÍZ KÖNYV AZ ÉPÍTÉSZETRŐL)* című műve nagy hatással volt a reneszánsz építészetre. Ugyanez vonatkozik a firenzei polihisztor Leon Battista Alberti 1485-ben megjelent *DE RE AEDIFICATORIA*-jára. Hérón néven két görög gépész, matematikus is ismeretes (Alexandriai Hérón a Kr. e. III–II. században, a másik Hérón pedig valószínűleg a Kr. u. VII. században élt), egyiküknek sincs azonban *De ingeniús* című munkája. A többiek ismert ókori matematikusok.

³ Azoknak a madaraknak a lábára, amelyekkel vadásztak, csengettyűt akasztottak, hogy könnyebben megtalálják őket.

⁴ Ti. a babona szerint a mennydörgéstől fölfort a bor. Az orléans-i bor rendkívül népszerű volt, Rabelais a grave-i és a beaune-i borokkal együtt említi (I. III. könyv 52. fej., V. könyv 34. fej.).

⁵ Málta a XVIII. századig híres volt gyapotjáról.

⁶ Ezt az epizódot Rabelais később beleszövi a *GARGANTUÁ*-ba (I. I. könyv 17. fej.). Mint emlékeztetés, a *PANTAGRUEL* írásakor ihletet az óriás kalandjait feldolgozó vásári ponyvafüzetből, a *NAGY KRÓNIKA*-ból merít.

⁷ Manapság ez a középkorai végzettséggel volna egyenértékű. A középkori hét szabad művészet tanításának alsó foka a *trivium*, magasabb foka pedig a *quadrivium*. Az előbbi a nyelvtant, retorikát, dialektikát, az utóbbi pedig a számtant, mértant, zenét és csillagászatot foglalja magában.

halottak csontjaival tüzelnek, nehogy befagyjon a seggük.⁸ És nagyon tetszett neki a Saint-Victor könyvtár,⁹ főleg néhány könyv, amelyet ott talált, s amely könyveknek itt találjátok a lajstromát, *primo*:

Az üdvösség rúdja,

Lex Gatiapoetius,

*Pantofli Decretorum,*¹⁰

Deliktumok gránátmárium, a,

A teológia gödölénye,

Turlupin:¹¹ Prédikátorok priapuszi vesszeje,

Bajnokok tökgolyóbisa,

Pispekek boszorkányfüve,¹²

Majmotretus: *De pavianensis et orangutansis cum commento Dorbellis,*¹³

Decretorum universitatis Parisiensis supertossiatu de cemendeciorum curvae Lutetiae,

Hogyan jelent meg Szent Gertrúd egy vajúdó apácának Poissyban,

Prof. Ortuinus:¹⁴ *Ars puquisellentiae in honorabilis societas,*

Pasta de el Basta: Penitencia,

Majd ha fagy, avagy a türelem rózsája,

*Formicarium Artium,*¹⁵

Prierio Silvester, jakobinus: *Pro libertate zabalandi et vedelendi,*¹⁶

A felületett felperes,

Jegyzői csúrcsavarok,

Hívesi durung,

A meditáció tisztítótüze,

Jogi útvesztő,

Szent Bordialentura: Dicsőítsd a mennyek borát!¹⁷

Sajtra fel!

*Scola ganaetlanita esperata,*¹⁸

Tralalatus:¹⁹ *De modo cacandi-sarandi,*

⁸ A *Cimetière des Saints Innocents* Párizs legrégebbi temetője volt. A Vásárcsarnok mögötti zsúfolt temetőben folyton szüntettek meg régi sírokat, és a kihantolt csontokat egy osszáriumba vitték. A csonttár környékén sokan sétálgattak, árusok települtek a tövébe, és rengeteg volt arrafelé a koldus.

⁹ A Saint-Victor-apátság pazar könyvtárral büszkélkedhetett. A felsorolt művek többsége képzeletbeli. Rabelais az ájtatos könyveket veszi elsőként célba, amelyek címükben gyakran párosítanak spirituális törekvéseket konkrét tárgyakkal, l. például A TÜRELEM RÓZSÁJÁT.

¹⁰ Utalás a XII. századi kamalduli szerzetes, Gratianus DECRETUM-ára, amely a kánonjog egyik alapszövege. A bolognai San Felice-kolostor szerzetese a korábbi egyházi gyűjteményeket rendszerezte és kommentálta 1139 körül.

¹¹ A XIII–XIV. századi Turlupin eretnekek szerint a természetes dolgokban nincs szégyellnivaló. Turlupin a XVII. századtól lett komikus vásári komédiásfigura.

¹² Beléndek (népi elnevezései: bölénymag, csábítófű, boszorkányfű). Egyesek szerint csökkenti a nemi vágyat, mások éppen hogy ajzószerként említik. A népi gyógyászatban elsősorban fájdalomcsillapításra használták.

¹³ Mamotretus Biblia-komentátor. Des Orbeaux ferences szerzetes, Poitiers-ban tanított a XV. század végén.

¹⁴ Ortuinus Gratius mester (Hardwin von Grätz) kölni teológus (1475–1542), Erasmus ellenfele.

¹⁵ Művészetek hangyabolya. Mágjáról szóló német könyv.

¹⁶ Silvestro Prierias (1456–1523) dominikánus szerzetes, kazuista, Luther és Erasmus szigorú bírálója. A bűnt-re vonatkozó kérdésekben viszont túlságosan engedékenynek mutatkozott.

¹⁷ Szent Bonaventura (1221–1274) ferences teológus, jelentős középkori misztikus.

¹⁸ Utalás a tanárok és az egyetemisták mosdatlanságára.

¹⁹ Pierre Tateret vagy Tartaret teológus, Arisztotelész glosszátora.

Római harsonák,
 Bricot:²⁰ *Non finum de hambequap*,
 Farbament fundament,
 Az alázat kitaposott útja,
 A vizilófia alapjai,
 A könyörületesség üstje,
 Gyóntatószék-rekedés,
 Plébánatos püspökfalatok,
 Reverendus pater frater Hobortus, provincialis handabandae:²¹ *Tractatus de croquetus libasalonnae, libri tres*,
 Pasquillus, Doctor marmoricus:²² *Hogyan együnk gödölyét articsókalevélbe göngyölve nagybőjt idején, a papai tilalom ellenére*,
 Üsd, verd az ördög bibliáját, avagy a kereszcinkelő ájtatos oskolabéliek misztérium-játéka hat szereplőre,
 A Rómakórban szenvedők pápaszeme,
 John Mayr:²³ *De modo facere hurqua sanguineus*,
 A prelátusok dudája,
 Beda:²⁴ *De optimitate potrohorum* avagy *A fejedelmi gyuha*,
 Prókatori folyamodvány: ne tétessék kötelezővé a bírók megkövetelte dotatio,
 Prokurátorok csalárdságai,
 Kutyából szalonna, annotált kiadás,
 Búcsúcédula mint habos pampuska,
 Doctor juris Daenartide Nemadomapiculatis jogtudományi jogtudor: Accursius hardarbotorságainak kigazgyomlálása a *Glossa ordinariából*,²⁵ legeslegűjpazarabb kiadás,
 A baignolet-i szabad íjász fortélyai,²⁶
 Franctopinus: *De re militari, avagy a harcászatról*, Miles Gloriosus illusztrációival,
 Prof. Du Chesne:²⁷ A ménék és kancák nyúzásának módozatairól és hasznosságáról, Faragatlan csuhások,
 Prof. Damwadfarteuw von Rostock: *Értekezés a postconsumalis mustárdigestióról*. Tizenégy könyv Vaurillon²⁸ mester széljegyzeteivel,

²⁰ Thomas Bricot teológus, Johann Reuchlin (1455–1522) neves német hebraista ellenfele.

²¹ L. még az I. könyv *Prológusában*, ahol Hobortus barát mint pörpcöröggető szerepel, és a II. könyv 25. fejezetében, ahol Rabelais *A kolduló szerzetesek védeléséről* című könyv szerzőjeként tünteti föl.

²² Vagy Pasquino. Pasquillus Columbjára gúnyverseket, ún. paszkvillusokat függesztettek ki névtelenül a rómaiak Rabelais korában. *A marmoricus*, „márvány” jelző arra a XII. században Bolognából induló hagyományra utal, hogy a kiemelkedően teljesítő, tanításra képesített doktorokat az egyház külön jelzővel illeti. Így lett például Aquinói Szent Tamás *doctor angelicus*, Duns Scotus pedig *doctor subtilis*.

²³ A Montaigu Kollégium régense. L. még I. könyv 37. fej. A Montaigu, a párizsi egyetemet alkotó neves kollégiumok egyike a diákok durva testi fenytéséről és alultáplálásáról lett híres. Erasmus a vendégtanára, Kálvin a diákja volt a Montaigunak.

²⁴ A Montaigu rektora, a humanisták, Erasmus és Budé esküdt ellensége. Termeset hasáról volt híres.

²⁵ L. 5. fej. 27. lj.

²⁶ A *franc-taupinek* vagy szabad íjások: VII. Károly által létrehozott polgárőrség. A cím utalás egy XV. századi komikus monológra, amelyben a baignolet-i íjász a hetvenkedő katona. A következő mű szintén a szabad íjásokat gúnyolja.

²⁷ Teológus, Bedához hasonlóan a humanisták ellenfele.

²⁸ Ferences teológus a XV. század első felében.

Herecserebere,

A konstanzi zsinat által tíz hétig vitatott rendkívül fogas kérdés: *Vajon a semmibe zöngicsélő kiméra megeszi-e a secunda intentiókat?*²⁹

Az advocatura abrakja,

Scotus:³⁰ Ákombákom,

Érseki denevérkonty,

Prof. Albericus de Rosate: Tizenegy decades a sarkantyútlánításról,³¹

Idem: Három könyv a hajbéli helyőrségek létesítéséről,

Antonio de Leva bevonulása Brazília földjére,³²

Marforius,³³ Rómában háló bakkalaureus: Hogyan tanítsuk az érsek papucsát kesztyűbe dudálni?

Idem: Amaz állítás cáfolata, amely szerint „a Pápa papucsja sem akkor eszik, amikor harangoznak”,³⁴

Prof. Ripacs³⁵ prognózisa, amely úgy kezdődik, hogy „Szilvia, a heremia”,

Phaldapacaltis püspök: Kilenc kilencsoros arról, hogy hogyan fejjük a nyájunkat pápai privilégiummal három évig, ne tovább,

Szüzek szőrszálhasogatása,

Özvegyek vedlett bundája,

Behegő csuhások,

Celesztinusok zsolozsmormogása,

Koldusúton járó koldus útonállók,

Zsiványlebuj,

Teológus-patkányfogó,

Magiszterfurulyáztatás,

Ockham³⁶ borotvált fejű kuktaí,

Nagytudományú Rossamartache professzorunk: Negyven tomus marginalia a hórákról,

Anonymus: A bukferencesek rendjének statutuma,

Tivornyázók tavernája,

Hispanobakillat, Iñigo testvér³⁷ által átkornyikapipacsolva,

Ágrólszakadtak szaporapora,

²⁹ A *secunda intentio* vagy másodlagos fogalom skolasztikai terminus, amely a valóságban nem, csak az emberi elme számára létező fogalmakra utal. A *kiméra*, a *semmi*, sőt maga a *másodlagos fogalom* is ilyenek. L. III. könyv 12. fej. és V. könyv 19. fej.

³⁰ 1265–1308. Egyháztanító, a skolasztika egyik irányzatának, a róla elnevezett skotizmusnak az atyja.

³¹ XIV. századi bergamói jogtudós. *Decades*: tízes csoportokra osztott mű.

³² V. Károly tábornoka, aki megpróbálta lerohanni Provence-ot. Hasonlóan nagyratörő és kudarcra ítélt terv lett volna, ha Braziliát próbálja megszállni.

³³ Vagy Marforio. A folyamisten fekvő márványszobra a fentebb említett Pasquillus-szoborral átellenben volt Rómában. Marforius szobrára kerültek a Pasquillusra függesztett gúnyiratokra adott ríposzok.

³⁴ Hanem amikor éhes. Francia közmondás, amely azt jelenti, hogy étvágy nélkül nem esik jól a falat.

³⁵ A francia eredetiben szereplő *Songecruyson*, „sekélyes”, Jean du Pontalais komikus, a CONTREDITZ DE SON-GEUREUX („A FELESELŐ RIPACS”) szerzőjének gúnyneve.

³⁶ XIV. században élt angol filozófus, szerzetes. „Ockham borotvája” egyfajta takarékosági elv, amely korábbi szerzőknél is előfordul (pl. Aquinói Szent Tamásnál). Ockham egyik megfogalmazásában: „amikor egy állítást igazolunk a dolgokról, fölösleges több dolgot feltételeznünk, ha kevesebb is elegendő” (Quodl. VII, q. 8).

³⁷ Loyolai Szent Ignác.

Étienne Brûlefer:³⁸ A talján tagok renyhességéről,
 R. Lullius:³⁹ Hercegi mókák,
 Jakob Hochstraten,⁴⁰ a heretikometria szakértője: *Ájtatosföldi szentpinák*,
 Allapharqua de Nadion: Nyolc nagyon pajzán könyv a magiszterjelöltek és magisz-
 terek tivornyáiról,
 Apápai bullisták, kopisták, scriptorok, abbreviatorok, referendariusok és datariusok⁴¹
 összes durrogátumai (összegyűjtötte Regis),⁴²
 Podagrasok és vérbajosok örökös almanachja,
 Johann Eck:⁴³ Kemencekormozás,
 Boltosfityesz,
 A szerzetesi élet napos oldala,
 Szentfazekak kotyvalika,
 Koboldhistória,
 Faszari gazdagok,
 Az egyházi bírák szemfényvesztései,
 Kincstárnokok kecskebele,
Bambatorium sophistarum,
 A Sacroexcrementum-rendi barátok peripatologicanismergalicocantatoriuma,
 Fűzfapoéták rímfaragványai,
 Az alkímisták aranyere,
 Frater Innamar: Az alamiznások nuncestbibenduma,
 A vallás béklyói,
 Durungosok neminárium, a
 Vének gyámolfája,
 Nemesi fakapica,
 Majommiatyánk,
 Az ájtat láncai,
 Kántorböjti húsosfazék,
 Államügyek habarcsa,
 A remeték légyhajtó szakáll, a
 A kapucinusok rendje,
 A bortide barátok dorgatóriuma,
 Lomhalaiharius: *De vita piperquoeciorum*,
 Prof. Luitpold:⁴⁴ A Sorbonne-on szerzett doktori süveg mint morális allegória,
 Az utazók fityegője,
 Címzetes püspökök ajzószerrei,

³⁸ Neves scotista, Erasmus ellenfele.

³⁹ Ramon Lull (vagy Lull), latinosan Raymundus Lullius, középkori katalán filozófus és alkímista.

⁴⁰ Kölni inkvizitor, a humanisták, főként Reuchlin ellenfele.

⁴¹ A római kúria hivatalnokai, rendre: bullák fogalmazói, másolók, írások, fogalmazók, előadók és egyházi javadalmakkal foglalkozó hivatalnokok.

⁴² Holland szerzetes, a humanisták ellenfele.

⁴³ Az első katolikus teológus, aki támadta Luthert.

⁴⁴ Lupoldus Federfusus Ortuinus egyik levelezőtársa az EPISTOLAE OBSCURORUM VIRORUM-ban („OBSKÚRUS FÉRFIAK LEVELEI”). Az EPISTOLAE szatirikus levélgyűjtemény, amely a XVI. század elején jelent meg Kölnben, s rögtön a tiltott könyvek listájára került. A skolasztikusokat és a szerzeteseket bírálja maró gúnnyal. Szerzősége vitatott.

A kölni doktorok Reuchlin-ellenes handabandázása,
 Dámák dudabálja,
 Fostosok likas pendelye,
 Frater Pedicorapidus: Intelmek labdaszedőknek,
 Az igaz bátorság szartaposói,
 Pajzán parádé,
 Gerson:⁴⁵ Buktathat-e pápát az egyház?,
 Doktorok, professzorok, csürhe banda,
 Johannes Schoschewolt: Opusculum acephalos⁴⁶ az exkommunikáció borzalmatos-
 ságáról,
 Prof. Boritaltis: Ördögök és más pokolfajok megidézésének művészete,
 Imamalmi ürücupák,
 Eretnekdalidó,
 Caietanus⁴⁷ nyerítése,
 Benialicus, doctor kerubinicus: Hét könyv a kétszínűek nemzetségéről és a szemfor-
 gatás rítusáról,
 Hatvankilenc fel- és összekent breviárium,
 Az öt koldulórend összes lyukas tarisznyái,
 Vastagbőrűek arcbőr-cserzőműhelye, részlet a *Summa angelicába*⁴⁸ oltott-toldott Van-
 dalszandálból,
 Lelkiismereti kérdések ötlettára,
 Elnöki hordóhasak,
 Lófarkaló csuhások,
 Couturier:⁴⁹ Vádirat valaki ellen, aki legazemberezett, továbbá arról, hogy a gazem-
 berséget nem ítéli el az egyház,
Cacatorium medicorum vagy ahová az orvos is gyalog jár,
 Az asztrológusok kéményseprője,
 S. C.: *Campi clysteriorum*⁵⁰ avagy a beöntések hatótávolságáról,
 Patikáriusok szellentőszere,
 Farbakúra. Kézikönyv sebészeknek,
 Justinianus: Institutio a vakbuzgók ellen,
 A lélek ellenszéruma,
 Merlin Coccaio: Az ördögök országáról.⁵¹

Némelyik már megjelent nyomtatásban, a többit pedig most nyomják Tübingen híres városában.

⁴⁵ DE AUFERIBILITATE PAPE AB ECCLÉSIA. Jean Gerson párizsi teológus 1414-es írása a konstanzi zsinatra, amelyben amellet érvel, hogy a pápának meg kell hajolnia a zsinat akarata előtt. Erre az ellenpápák lemondatásához és a nyugati egyházszakadás felszámolásához volt szükség.

⁴⁶ Kezdet (szó szerint „fej”) nélküli mű.

⁴⁷ Bíboros, Luther vitapartner az augsburgi diétán.

⁴⁸ Utalás Aquinói Szent Tamás, doctor angelicus, SUMMA THEOLOGIAE-jára.

⁴⁹ Teológus, karthauzi szerzetes, egy Erasmust támadó írás szerzője.

⁵⁰ Symphorien Champier, híres lyoni orvos egyik tanulmányának címe alapján (1528). Noha egy városban praktizáltak, Champier nem említi Rabelais-t a lyoni orvosok közt.

⁵¹ L. 1. fej. 42. lj. Folengo szerint Merlin, a varázsló három könyvet írt az ördögök országáról.

Pantagruel levelet kap apjától, Gargantuától Párizsban. A levél másolata

Nyolcadik fejezet

Mint látni való, Pantagruel éles eszű gyerek volt, szépen fejlődött, és csak úgy szívta magába a tudást: befogadóképessége tizenkét tömlőével és olívás hordóéval vetekedett. Így éldegélt Párizsban, mígnem egy napon a következő levelet¹ kapta apjától:

Drága fiam!

Mindazon tehetség, külsín és kiváltság közül, amelyekkel Alkotónk,² a Mindenható Isten a teremtés során megajándékozta és felruházta az emberi természetet, a legkülönlegesebb és legnagyobb szerűbb számomra az embernek az a tehetsége, hogy halandóként bizonyos halhatatlanságra tehet szert, mulandó élete során ugyanis tovább örökítheti nevét és magját törvényes házasságból származó ivadékai által. Igaz, azt már nem nyerjük vissza, amit Ádám ősapánk és Éva ősanánk bűnbeesésekor elvesztettünk, mert miután megszegték a teremtő Isten parancsolatát, halálnak halálával lakoltak, és a halálban semmivé vált az isteni anyag, amelyből az ember vétetett. A magnemzéssel mindazáltal a gyermekben megmarad, ami a szülővel elvész, az unokában pedig tovább él, ami a gyerekkel hal; és így megy ez egészen az utolsó ítéletig, amikor Jézus Krisztus visszaadja az Atyaistennek az ő királyságát békességben, háborítatlanul és bűnőktől tisztultan: attól fogva nem lesz fajtás, sem elfajzás, megszűnik az elemek állandó változása, mert beteljesedik a hön áhított béke, s e tökéletességben minden dolgok bevégeztenek.³

Okkal mondok hálát Istennek, az én megtartómnak, mert megadatott, hogy fonnyadó öregségemet a te fiatalságodban lássam felvirágozni; mert amikor majd az Úrnak, aki mindent irányít és kézben tart, úgy tetszik, és a lelkemnek el kell hagynia földi porhüvelyét, nem halok meg teljesen, hiszen mielőtt a lelkem vándorolni kezdene, tudni fogom, hogy benned és általad a világ számára látható maradok, tovább élek, tapasztalok s járok tisztas társaságba, barátaim közé ugyanúgy, mint annak előtte; hála a magasságos Istennek, a társasági életem kifogástalan volt, még ha néha megtévedtem is, amit őszintén megvallok (de mutass nekem valakit, aki nem bűnös: nem könnyörünk-e valamennyien szüntelenül Istenhez, hogy oldozzon fel bennünket bűneink alól?).

S ha lelked és erényed nem ragyog legalább annyira, mint amennyire a külsőd az enyémet formázza, soha nem leszel méltó őrzője és letéteményese örökbecsű neviünknek; ezt látva igen nekikeserednék, mivelhogy énemnek csak elenyésző része, vagyis a testem élne tovább, míg legjáva, a lélek, melyért az utókor áldhatná neviünket, elkorcsosulna és elenyészne. Ezt nem azért mondom, mintha nem bíznék benned, hiszen erényességről már tanúbizonyosságot tettél, hanem azért, hogy buzdítsalak: soha ne szűnj meg szebbre és jobbra törekedni. Amit most írok, nem azért írom, hogy erényes életre szorítsalak, hanem hogy tudd, milyen boldog leszel majd, hogy így éltél és élsz, s ilyenformán megerősödvé tekints a jövő elébe. Ahhoz, hogy teljesítsd feladatodat, elég, ha visszagondolsz rá, mit meg nem tettem épülésedért; nem azon voltam-e mindig, mintha más vágyam nem is lett volna e világon, hogy megérjem, milyen kifogástalanul remek ember válik belőled, olyan ember, aki nemcsak erényes, tiszta szívű és bölcs, hanem kitűnően iskolázott, és a szabad tudományokban is jártas. Ha

¹ Gargantua levele a humanisták (főként Erasmus és Vivès) műveltségről alkotott nézeteit foglalja össze.

² Rabelais a görög eredetű *plasmator* szót használja (< gör. πλάσσω), ami „alkotót, formálót” jelent. A *plasmator* kifejezést Gréban is használja passiójában Istenre (*Passion*).

³ A revolúció gondolatát Rabelais Szent Tamástól kölcsönzi: az Utolsó ítélettel véget ér a romlás és hanyatlás, ami szükséges velejárója a prokreációnak és a bolygók mozgásának; az Utolsó ítélettel a világ visszanyeri eredeti hibátlanságát.

meghalok, így szeretnék e világon hagyni, apád hű másaként, s ha valójában nem leszel is olyan tökéletes, amilyennek látni szeretnék, legalább abban lehessen bizonyos, hogy törekszel rá.

Bár szép emlékü, megboldogult apám, Ahaspókusz mindig azon volt, hogy adottságaimat és politikai tudásomat fejlesszem, s én lankadatlan szorgalmammal nemhogy csálódást nem okoztam neki, de meghaladtam a várakozásait; sejteted, hogy az én időmben nem virágzott úgy az irodalom, mint mostanság, és tanítómesterekben sem bővelkedtem úgy, mint te. Sötét idők jártak akkoriban, a gótok csak szerencsétlenséget és bánatot hoztak ránk, és elpusztították a könyveket.⁴ De hála a jóságos Istennek, az irodalom még életemben újra feltündökölt, és visszanyerte régi méltóságát, mi több, olyan fejlődésnek indult, hogy én, akit érett férfikoromban (méltán) a század legnagyobb tudósának neveztek, aligha venném fel a versenyt a mostani első osztályos nebulókkal. Nem dicsekvésképpen mondom, amit mondok – habár azzal, hogy neked írok, akár dicséretet is érdemelhetnék, hiszen magad is olvastad Marcus Tullius könyvét az öregségről⁵ és Plutarkhosz bölcselkedését arról, hogyan dicsérjük úgy magunkat, hogy ne keltsünk irigységet⁶ –, hanem leggyengédebb atyai szeretetem bizonyosságaként.

Mára az összes tudományokat visszahelyezték jogaikba, és elkezdték tanítani a hébert, káldeust, latint, de legfőképpen a görögöt, melynek ismerete nélkül szegény, ha valaki tudósnak meri nevezni magát; a könyvek csinosabbak, és könnyűszerrel forgathatók, hála a nyomtatásnak, amit az én időmben találtak föl isteni sugallatra, mint ahogy a fegyvereket viszont nyilván az ördög ihletette.⁷ Tele van az egész világ tudósokkal, bölcs tanítómesterekkel, hatalmas könyvtárakkal, és úgy vélem, sem Plátón, sem Cicero, de még Papinianus⁸ idején sem voltak olyan kedvezők a feltételek a tanuláshoz, mint manapság. Újabban nem kell tisztséget viselni, sem belépni valamelyik rendbe, hogy valaki bejáratos legyen Minerva műhelyébe. Mostanság egy haramia, hóhér, zsoldos vagy lovaszfű is műveltebb, mint az én időmben egy doktor vagy egy prédikátor. Mit mondjak? Már a fehérszínű is áhítozik a tanulás dicsőségére és a tudás mennyei mánnájára.⁹ Odáig fajultak a dolgok, hogy vén fejjel kénytelen voltam megtanulni görögül, mert bár nem vettem meg a görögöt úgy, mint Cato,¹⁰ fiatalon nem szenteltem rá elég időt; most viszont nagy élvezettel olvasom Plutarkhosz Moraliáját,¹¹ Plátón szép dialógusait,¹² Pauszaniász Görögország-leírását¹³ vagy Athénaiosz művét¹⁴ mind az idáig, míg teremtő Atyám el nem szólít erről a világról.

⁴ A humanisták kezdik el a gótikus szót pejoratív értelemben használni a középkorra. A skolasztikusok tudatlanságát jelképező sötétség és a humanisták tudását szimbolizáló világosság a reneszánsz irodalom egyik toposzává vált a XV. századra. L. például Rabelais-nak Manardi 1532-ben megjelent EPISTOLAE MEDICINALES című művéhez írt előszavát, LEVÉL TIRAQUEAU-HOZ címmel.

⁵ Marcus Tullius Cicero: CATO MAIOR DE SENECTUTE, IX–X. (AZ IDŐSEBB CATO AZ ÖREGSÉGRŐL.)

⁶ *De se ipsum citra invidiam laudando.*

⁷ Humanista toposz (l. például Verdirer PROSOPOGRAPHIE c. írását).

⁸ Híres jogtudós (142–212).

⁹ A nőgyűlölő Montaigne-nyel ellentétben Erasmus, Rabelais és más humanisták szorgalmazták, hogy a nők is tanulhassanak. A rendkívüli műveltségű Navarrai Margitnak, csakúgy, mint Szvojai Margitnak (I. Ferenc nővérének, illetve lányának) elvitathatatlanok az érdemei a francia reneszánsz művészet felvirágoztatásában. A tanult nők között említhetjük még két kortárs lyoni költőnő, Louise Labé és Pernette du Guillet nevét.

¹⁰ Az ókori Rómában idősebb Cato a hellenizmus esküdt ellenségének számított, nyolcvanéves korában mégis megtanult görögül. Erasmus pedig azt írja, hogy négy híres író barátja közül az egyik csak negyvennyolc évesen tanult meg görögül, de a másik három sem bírta a görögöt negyvenéves kora előtt.

¹¹ Rabelais-nak több példánya is volt belőle.

¹² A szerző egyik kedvenc olvasmánya. Plátón kultusza a reneszánsz idején vált igazán elterjedté.

¹³ Pauszaniász (Kr. u. II. század): DESCRIPTIO GRAECIAE.

¹⁴ Athénaiosz (Kr. u. III. század) DEIPNOSZOFISZTAI (LAKOMÁZÓ BÖLCSEK) c. többkötetes írása a humanisták egyik közkedvelt olvasmánya.

Éppen ezért, fiam, arra intelk, hogy használd ki fiatalságodat, és gyarapodj mind tudásban, mind erényekben. Fenn élsz Párizsban, ott van melletted tanítód, Episztemon, tanítódnak beszédéből, magyarázataiból,¹⁵ a városnak dicséretes példáiból okulhatsz.

Elváróm és megkövetelem, hogy kiválóan tudjál nyelveket. Legelőször is beszélj görögül, miként azt Quintilianus¹⁶ is meghagyja, másodsor latinul, harmadszor héberül,¹⁷ hogy a Szentírást olvashasd, végül káldeusul és arabul; stílusodat a görögben Platónról, a latinban Ciceróról mintázd. A történelmet betéve kell fűjnod, s ehhez nem árt, ha a földrajzhoz is értesz.

A szabad művészetekből még jómagam csepegtettem beléd némi geometriát, aritmetikát és zenét¹⁸ kisgyerekkorodban, amikor öt-hat éves lehettél, ezeket folytasd tovább, ismerd az asztronómia törvényeit, az asztrológiát¹⁹ ellenben hagyd meg az asztrológusoknak, Lullius művészetét pedig Lulliusnak,²⁰ mert az mind hiábavaló balgaság.

Tanuld meg fejből a polgárjog legszebb passzusait, és tudj róluk bölcs ítéletet mondani.²¹

Vesd bele magad a természet tanulmányozásába: ne legyen olyan tenger, folyó vagy forrás, amelynek ne ismernéd halait; ismerd a levegő összes madarait, az erdők fáit, cserjéit, bokrait, a füveket, a hegyek gyomrában rejtőző fémeket, a keleti és a déli drágaköveket.

Alaposan ismételd át a görög, arab és római orvosok könyveit, de ne vesd meg a talmudisták és a kabbalisták írásait sem; boncolj, amilyen gyakran csak tudsz,²² ismerd minden ízét és porcikáját annak a másik világnak,²³ amit embernek hívunk. A napnak egynéhány órájában pedig kezd el tanulmányozni a Szentírást, először görögül az Újtestamentumot, aztán az Apostoli leveleket, végül az Ótestamentumot héberül.

Egyszóval: szomjúhózd a tudást! Mert ha már felnőtt férfi leszel, vége lesz a diákok zavartalan nyugalmának; meg kell tanulnod vitézkedni és fegyvert forgatni, hogy megvédj házam népét, és megsegítsd bajban lévő barátainkat a gonoszok támadásaitól.

Szeretném, ha rövidesen ki is próbálnád, mennyit fejlődél, amire az a legjobb módszer, ha nyilvánosan vitázol mindenkivel, aki él és mozog, a legkülönfélébb témákról, s tanult emberek társaságát keresed Párizsban és mindenütt máshol a világon.

Mivel azonban, ahogy azt a bölcs Salamon is megmondta, a tudás nem költözik gonosz lélekbe,²⁴ s az ismeret lelkiismeret nélkül a lélek megrontója, szolgálj, szeresd és féld az Istent, oszd meg vele gondolataidat, és benne legyen minden reménységed; könyörületesség táplálja a hitedet, rossz útra

¹⁵ L. Cícero: DE OFFICIIS (A KÖTELESSÉGEKRŐL), I, 14.

¹⁶ Marcus Fabius Quintilianus: DE INSTITUTIONE ORATORIA (QUINTILIANUS SZÓOKLATTANA TIZENKÉT KÖNYVBEN).

¹⁷ Humanista vívmánynak számít, hogy a latin mellett görögöt és hébert is oktattak. Rabelais például házfőnökei tiltásának ellenére már a kolostorban elkezdett görögül tanulni. A humanisták szerint ennek a három nyelvnek az ismerete elengedhetetlen egy tudós számára. Erasmus szorgalmazta a káldeus (vagyis arámi) nyelv tanítását is, amely az Ótestamentum értelmezéséhez volt szükséges. Az arabot főként az exegézishez használták, és némelyik zoltároskönyv latinul, görögül, héberül, arámiul és arabul adta meg a szövegeit. Az arab egyaránt nagy hasznára volt az orvostudománynak.

¹⁸ L. még lentebb a csillagászatot. Gargantua nem említi azonban a másik három szabad művészetet, a nyelvtant, a retorikát és a logikát. Vö.: 7. fej. 7. lj.

¹⁹ Az asztrológusokat és más jóvendőmondókat Montaigne is kigúnyolja.

²⁰ A hetedik fejezetben már olvashattuk Rabelais kirohanását az ARS BREVIS szerzője, a híres XV. századi alkimista Raymond Lulle ellen. Az alkímiát csakúgy, mint az asztrológiát Rabelais áltudománynak tekintette.

²¹ Már utaltunk rá, hogy Rabelais nagy érdeklődéssel követte nyomon a jogi reformokat, főként Andreas Alciatus (1492–1550) humanista jogreformját. A szerző egyébként jó barátja volt Tiraqueau-nak (1480–1558), a neves jogásznak és hellenistának.

²² Étienne Dolet dicséri Rabelais-t, mivel a korabeli francia orvosi gyakorlattal ellentétben nemcsak szorgalmazta, hanem gyakorolta is a boncolást. Az anatómia akkortájt csak Itáliában dívott, főként Páduában: Alessandro Achillini, Berengario és Canano, a híres Vesalius (1514–1564) elődje, mind páduai orvosok. Rabelais szintén figyelemmel kísérte az orvostudomány itáliai újításait.

²³ A „másik világ”, vagyis az emberi mikrokozmosz szemben a világegyetemmel, azaz a makrokozmoszsal.

²⁴ PÉLDABESZÉDEK, 1, 4.

ne térj, és Istenedet semmilyen körülmények között el ne hagyj. Óvakodj a világ ámitásaitól. Hiúságok ne bitorolják szívedet, mert e földi élet mulandó, de „Istenünk beszéde mindörökre megmarad”.²⁵ Felebarátaiddal légy szolgálatkész, és szeresd őket, mint önmagadat! Tiszteld tanáraidat, és kerüld az olyan emberek társaságát, akikre nem szeretnél hasonlítani! Tehetségedet, amely Isten adománya, ne hagyj parlagon heverni! És amikor mindezt a tudást megszerezted, gyere haza, hadd lássalak és áldjalak meg, mielőtt meghalok.

*Fiám, béke és Isten irgalma kísérjen utadon. Ámen.
Sehol-sziget, március 17-e*

Apád, Gargantua

Miután Pantagruel megkapta és elolvasta apja levelét, nekibuzdult, és minden addiginál nagyobb lendülettel vetette magát a tanulásba olyan kitartóan és mohón falva a könyveket, ahogy a tűz pusztít a fák között.

Hogyan döntött el Pantagruel egy rettentő zavaros és bonyolult peres ügyet olyan igazságosan, hogy mindenki csodájára járt

Tizedik fejezet

Egy napon Pantagruel emlékezvén atyjának levelére és intéseire, próbára akarta tenni a tudását.

A város útkereszteződéseinél kifüggesztette kilencezer-hétszázhatvannégy tézisét, érintve bennük az összes tudományok legvitatottabb kérdéseit.¹

Először a Fouarre utcában² vitázott minden professzorral, diákkal és szabad hallgatóval, és mindet seggre vitte. Aztán a Sorbonne-on vitázott a teológusokkal hat héten át mindennap hajnali négytől este hatig, kivéve azt a két órát, amikor lakmározva erőt gyűjtött.³

Ezen a vitákon jelen voltak az udvari főtisztviselők: államtanácsosok, elnökök, tanácsadók, számvevőszéki bírák, titkárok, ügyvédek és a többi, továbbá a párizsi városi tanács tagjai,⁴ valamint az orvosok és a kánonjogprofesszorok. Legtöbbjük beleadott apait-anyait, de hiába röpködtek az *ergók* meg a *falsumok*, Pantagruel mindegyikőjüket földbe döngölte, és rájuk bizonyította, hogy mind egy szálíg süveges, taláros tinók.

Ennek aztán híre ment, és az egész város Pantagruel csodálatos esztét méltatta, még a fehérszínű is: mosónők, kofák, pecsenyések, késesek és mások, s meglátva Pantagruelt az utcán, összesúgtak: „Ő az!” Büszke is volt Pantagruel, mint annak idején Démoszthenész, a görög szónokfejedelem, amikor egy töpörödött vénasszony rámutatott, és azt mondta: „Ez ő!”⁵

²⁵ L. még ÉSAIÁS, 40, 8.

¹ A középkorra jellemző nyilvános viták a reneszánsz idején is népszerűek voltak. Aki vitázni akart, annak előre ki kellett függesztenie a tételeit. Híres vitázó volt például Pico della Mirandola, humanista filozófus (1463–1494), aki kilencszáz vitatézist függesztett ki különböző helyeken Rómában.

² Széna utca. Onnan kapta a nevét, hogy az egyetemi előadótermek padlójára szénát szórtak, arra ültek a diákok.

³ Az első kiadások hozzátézik: *Esze ágában sem volt hátrálatni a Sorbonne fent említett teológusait, hogy szokásukhoz híven egy kis poharazgatással frissítsék fel magukat.*

⁴ A kereskedelmet felügyelték Párizsban.

⁵ L. Cicero: TUSCULANAE DISPUTATIONES (TUSCULUMI ESZMECSERE) 5. 36, Erasmus: ADAGIORUM I, 10, 43. Ismert anekdota.

Történt pedig, hogy éppen akkoriban tárgyalta a bíróság két földesúr, Fartapol felperes és Phingorontau uraság, alperes rendkívül szövevényes jogesetét, amely még a legfelső bíróságnak is olyan magas volt, mint pipének az ábécé. Ezért a király parancsára összehívták Franciahon négy legnagyobb tudású és legármányosabb parlamentjét, a Nagy Tanácsot,⁶ és odacsodították a francia, angol meg itáliai egyetemek legnevesebb tanárait, Jasont, Filippo Deciót, Petrus de Petronibust⁷ és még egy csomó más agg könyvkukacot. Ámde hiába ülészték negyvenhat hétig egyvégteben, hozzá sem tudtak szagolni az ügyhöz, nemhogy döntést hoztak volna; bűnük is eresztették a fejüket, sőt szégyenükben összeszarták magukat.

De akadt köztük egy, mindnyájuknál nagyobb tudású, hozzáértőbb és körültekintőbb, Du Douhet⁸ nevezetű, s ő egy nap, amikor már teljesen összegubarzavancolódtak az agytekervényeik, így szólt hozzájuk:

– Uraim! Réges-régóta ülünk már itt, de csak az időnket vesztegetjük, nem jutunk egyről kettőre, sőt minél többet tanulmányozzuk az ügyet, annál kevésbé értjük: szégyelljük magunkat, és furdal bennünket a lelkiismeret, de szerintem nem tudunk úgy visszavonulni, hogy a tekintélyünkön csorba ne essék, mert csak összevissza fecsegünk az üléseinken. Hanem eszembe jutott valami: bizonyára hallották már híret a nagyszerű Pantagruelnek, aki a nyilvános vitákon verhetetlen volt, és tudásban felülmúlja minden kortársát. Indítványozom tehát, hogy hívjuk ide, és vitassuk meg vele az ügyet, mert ha neki sem sikerül megoldania az esetet, akkor azt emberfia meg nem oldja.

Minden tanácsos és jogdoktor rábólintott.

Rögtön hívták Pantagruelt, hogy fésülje ki s gombolyítsa fel az összekuszálódott szálakat, és írjon az esetről szakvéleményt legjobb jogi tudása szerint; azzal a kezébe nyomtak annyi vászonzsákot⁹ a per aktáival, hogy négy tőkös számár alig bírta volna elhúzni. De Pantagruel így szólt:

– Uraim, hát a perben álló két uraság él-e még?

Mondták, hogy él.

– Akkor meg mi az ördögnek adják ide nekem a sok irkafirkát, iratot meg másolatot? Inkább élőszóban kéne meghallgatni a panaszukat s nem itt olvasgatni a sok ökörséget, Cepolla¹⁰ démoni fortélyoskodásait meg a rengeteg jogi csűrés-csavarást. Mert biztos vagyok benne, hogy maguk és mindenki, akinek a kezén ez az ügy keresztülment, hozzábiggyesztette a maga próit és kontráit, tehát még ha az ügy eredetileg tiszta és könnyen eldönthető lett volna is, maguk szépen összezilálták mindenféle oktondi indokkal és érvénytelen érveléssel, amit Accursiustól, Baldustól, Bartolustól, de Castrótól, de Imolától, Hippolytustól, Panormustól, Bertachinustól, Alexandertől, Curtiustól¹¹ meg a többi

⁶ VIII. Károly alapította bíróság (1497).

⁷ Jason de Mayno (1485–1519) padovai jogtudós. Filippo Decio (Decius, 1454–1535) a pavai és pisai jogi egyetem tanára, a bourges-i és a valence-i parlament tanácsosa. Petrus de Petronibus ismeretlen.

⁸ Briand Vallée, Douhet ura, a bordeaux-i parlament tanácsosa. Irodalomkedvelő, szimpatizált a humanistákkal. Rabelais valószínűleg azokból az időkből ismerte, amikor a saintes-i büntetőtábla elnöke volt. Elismerően említi Vallée-t a IV. könyv 37. fejezetében is.

⁹ A peres iratokat durva szövésű vászonzsákokban tartották.

¹⁰ Cepolla Bartholomeo (Bartholomaeus) XV. századi veronai jogtudós. CAUTELAE UTILISSIMAE című műve arról szól, hogy miként lehet kijátszani a törvényt.

¹¹ Neves glosszátorok. Accursius (I. 5. fej. 27. lj.). Baldus de Ubaldis (v. Baldeschi, 1327–1400), Bartolus tanítványa nagyobb kommentárt írt a PANDEKTÁK-hoz. Bartolus de Saxoferrato (v. Bartolo, 1314–1357) a római jog híres magyarázója, az olasz pandektajog megalapítója. Paulus de Castro (megh. 1441) páduai professor,

huncut trottyostól vettek, akik annyit értettek a *Pandektákból*, mint egy dézsmás ökör, és semmit nem tudtak, amire a törvények értelmezéséhez szükség lett volna... Nyilvánvaló, hogy nem tudtak se görögül, se latinul, csak gótul¹² meg barbárul, pedig hát a törvények a görögöktől erednek, ahogyan arról Ulpianusnál olvashatunk a *De origine juris*ban,¹³ és minden törvény tele van görög szóval meg szentenciával, később pedig a létező legválasztékosabb és legékesebb latinsággal íródtak, gondoljunk csak Sallustiusra, Varróra, Ciceróra, Senecára, Liviusra és Quintilianusra. Hát persze hogy nem értették meg a törvények szövegét a vén bambák, hiszen soha egy rendes latin könyvet el nem olvastak, amit még a vak is lát, mert egy kéményseprő, kukta vagy szakács sem írna olyan stílusban, mint ők, nemhogy egy jogtudós.

És miután a törvények fundámentuma a természetes és morális bölcelet, hogyan akarják szegény bolondok megérteni a törvényt, hogy az Isten áldja meg őket, ha még a szamaram is többet konyít a filozófiához? Ami pedig az ókori irodalmat, történelmet és kultúrát illeti, márpedig a törvények mással sincsenek tele, és csak ezeknek ismeretében értelmezhetők, körülbelül annyi tollal ékeskedhetnek, ahányat egy varangy hord a hátán (ezt majd egyszer világosan kifejtem írásban).

Tehát ha azt akarják, hogy belelássak a perbe, először is égettsék el ezt a sok papírt, másodsor vezettsék elém a két nemesembert, s majd ha személyesen meghallgattam őket, képzelgés és kertelés nélkül megmondom maguknak, mi a véleményem.

Néhányan ellene mondtak, hiszen, ugyebár, minden társaságban több a bolond, mint a bölcs, „s mint ez már lenni szokott, a többség leszavazza a jobbakat”, ahogyan Livius mondja a karthágóiakról.¹⁴ Ám a fent említett Du Douhet derekasán állta a sarat, és ragaszkodott ahhoz, amit Pantagruel mondott, hogy tudniillik a sok jegyzőkönyv, perirat, replika, vádirat, védirat és más ördögi fufang csak visszaélés a joggal, és nem viszi előre az ügyet, s hogy vigye el őket az ördög mind egy szálig, ha nem az evangéliumi és filozófiai igazságosság szerint járnak el.

Végül aztán elégették az összes iratot, és beidéztek a két nemesembert. És akkor Pantagruel azt mondta nekik:

- Maguk közt támadt a viszály?
- Igen, uram – válaszolták.
- Ki a felperes?
- Én – mondta Fartapol.

– Akkor, barátom, mesélje el nekem töviről hegyire az ügyét, de csak a színtiszta igazat mondja, mert ha egy szóval is hazudik, istenuccse leszedem a fejét a nyakáról, és megmutatom magának, hogy a törvény előtt nem mondhat mást, csak az igazat. Tehát vigyázzon, ne tóditson semmit a történetekhez, és semmit el ne hallgasson! Halljuk!

Baldus tanítványa. Johannes de Imola (v. Nicoletti, megh. 1436) Baldus tanítványa. Hippolytus (v. Riminaldus) ferrarai jogász a XIV. században. Panormus (Nicola Tedesco) kánonjogprofesszor, Palermo érseke. Johannes Bertachinus (Giovanni Bertachino, 1438–1497) a konzisztórium ügyvédje. Alexander Tartagnus (v. Tartagno, XV. század). Rochus Curtius Jason de Mayno tanítványa.

¹² Laurentius (Lorenzo) Valla (1407–1457) így minősítette a glosszátorok konyhalatinját.

¹³ Nem Ulpianus, hanem Pomponius írása. Pomponius szerint korábbi görög törvények és más keleti jogforrások hatása érezhető a Tizenkét táblás törvényeken (Kr. e. V. sz.), amelyek egyébként a római jog legértékesebb tárgyi emlékének számítanak.

¹⁴ Livius: HUSZÖNEGYEDIK KÖNYV, 4. (Muraközy Gyula ford.)

Milyen perbeszédet mondott Fartapol és Phingorontau Pantagruel előtt ügyvédek nélkül

Tizenegyedik fejezet

Imígyen szólt Fartapol:

– Való igaz, hogy a háznépemből egy fehércseléd tojást vitt eladni a piacra...

– Fölteheti a kalapját, Fartapol – mondta Pantagruel.¹

– Hálásan köszönöm – mondta Fartapol uraság. – Nos, hogy a tárgyra térjek, néhány batka meg hat ezüst körözött a zenit felé a két térítő között, mivel az idén a Ripheus-hegyek² nem termettek palimadárból eleget, ezért kitört a szócséplő forradalom a halandzsák és accursi-ánuszok³ közt a svájci oldalon, mivelhogy svájciából összegyűlt több malomároknyi fagyöngyöt lopni újévkor, amikor pedig ökörnek leves jár, cselédnek a szeneskamra kulcsa dukál, hogy tudjon zabot adni a kutyáknak.

Egész éjjel állt az alku, mint a cövek, de csak galambot meg békát eregettünk, lóháton nem ment követ, hogy kockát még ne vessenek, se hajót el ne kössenek, mert a szabók lopott anyagból szócsövet szabtak suttyomban, hogy Óceán-anya dalmahodó idomait rejtse nyomban, merthogy a kefekötők nem tudják, kitől van. De az orvosok szerint a vizeletéből nem lehet egyértelműen kikövetkeztetni, és nekem elhiheti, uram, nem túlzok, hogy jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok, hacsak a tisztelt bíróság határozatba nem adja, hogy vérbaj nem támadhat, csak a jogi karra, mert betyár, zshivány agya egy rugóra jár, te meg póruul, elhúzzák a nótádat, ha nem vigyázol, mert az öreg Ragot⁴ is megmondta: jobb, ha az eszed jár, mint a lábod.

Ó, uraim, minden úgy van rendjén, ahogyan Isten akarja, mert a zabos szerencsét zabolázó bricskásnak is beletört a bicskája. Ez a bicoccai vereség⁵ után történt, amikor crossonières-i⁶ Teketorius mester általános körülményeskedésből licenciátust szerzett, vagy ahogy a kánonjogászok mondják: *Boldogobeati pauperes spiritu, mert övék a hegyek ormánya.*

Ámde Szent Fiacriusra⁷ mondom, a pünkösöd csak azért olyan költséges, mert:

*Szentlélek havába
fut a pénz javába
de pedig nagybőjtre
szél jött az esőre.*

Az még hagyján, hogy az adószedő olyan magasra tette a rováspálcát, hogy az írnok csak nézett, bár megnyalta mind a tíz lúdtollas ujját körkörös orbikulárisan, de már akkor fehéren feketéllett, hogy mindnyájunknak színt kell vallani, hacsak békatávlatból nem tartjuk okulárisan szemmel a kandallót, ahol a jó bornak cégére negyven hevede-

¹ Nemesember csak a király előtt vette le a fejfedőjét.

² Szkíta hegység.

³ A sokat emlegetett glosszátorok, Accursius követői.

⁴ A koldusok királya.

⁵ Lombardiai falu, ahol Milánó visszafoglalása után, 1522-ben a német császári hadak végső csapást mértek a svájciaktól támogatott franciákra. A bicoccai vereség után csak Cremona marad francia kézen.

⁶ Létező birtok Fontenay-le-Comte mellett.

⁷ VII. századi ír származású szent. Kertészek, virágozók és bérkocsik védőszentje, nevéből ered a *fiáker* szó.

ren lóg, amely hevederek pedig elbírnak húsz málha fizetéshalasztási kérelemköteget. Ámbátorkodom, ki akarja lovak elé fogni a kocsit, ha már ha sok minden kiesik az ember fejéből, amikor nem képes elválasztani a gatyá hátulját az elejétől. Ezer kartács és nyakleves, Isten óvja Bégető Tibaldot!⁸

– Csak nyugodtan, barátom, csigavér – mondta Pantagruel –, ne izgassa föl magát. Követem az ügyet, folytassa!

– No, mármost, uram – mondta Fartapol –, miközben az említett fehérnép az egekbe miatyánkolvá és hiszekegyezve kapaszkodott, és riposztzott, már ha tudott, *finta in tempóval*⁹ legott az egyetemi privilégiumok vagdalkozásaira, méghozzá úgy, hogy magát anglikánosan szentelt vízbe ártotta, majd leütötte pikk hetessel, végül pedig törösbotjával arrébb pöckölte, egészen közel oda, ahol a flamand festők kopott vásznat vesznek, és kakas alatt tojást azzal keresnek, én meg elképzelni nem tudom, hogy miért nem tojik senki, amikor tojáson ülni úgy is jó, ha nem lesz belőle kelés.

Phingorontau tiltakozni próbált, de Pantagruel rárivallt:

– Azt a kotyogó rézfánfüttyülőjét! Meg ne merj mukkanni, ha engedélyt nem adok! Én izzadok, mint a ló, hogy átlássak a szítátokon, te meg közbekiabálnál, hé? Hallgass, a nemjőját, hallgass! Ha emez befejezte, majd beszélhetsz. Folytassa – fordult Fartapolhoz –, mondja el apróra!

– Szóval látván, hogy a *Pragmatica Sanctio*¹⁰ nem tér ki a fingásra, s a pápa szerint áldását adhatja rá minden atya, feltéve, ha nem jön sógorostul, lehet akármilyen szegénység a földön, amíg kapával keresztet nem vetünk, a Milánóban sültgalamb-röptetésre frissen kifent szivárvány beleegyezett, hogy a jóasszony kitapossa a zsábából az ideget a tökök pondrók óvására, de csak akkor, ha nem megy a széttaposott csizmák rovására.

Jöllehet Jehan Touloc a másodunokafivére, aki egy tűzifatókú halvére, azt tanácsolta, ne kompromittálja magát azáltal, hogy szennyesteregetésben cinkosságot vállal, ha gumibundafundaluka nem tudja, hogy a szennyes ázott-e elébb lúgba, mert „*Non de ponte vadit qui cum sapientia cadit*”.¹¹

Tekintve, hogy a számvevőszéki bíró urak nem tudtak megegyezni az allemande flótások felszólítására vonatkozóan, amitől elkerekedett *Az uralkodók szemüvege*,¹² amit Antwerpen városában nyomtak újonnan.

Tessék, láthatják, uraim, mit tesz egy rossz szakvélemény, bár *verba volant*, ezt az egyet elhiszem az alperesnek, ha ugyan igaz: mivel a király tetszésére cselekedve, hastájéki cipőtálpal tetőtől talpig felfegyverezve kimentem a szőlőhegybe megnézni a szüretelőimet, sutba vágták-e a puttonyt, hogy tudniillik jobban menjen a tipi-tapi, és akkortájt nehéz volt nem fosonosonni, ami miatt kiállítottak több szabad íjászt a sorból a mustrán annak ellenére, hogy a kéményeket Ihaj barát furunkulusainak és karbunkulusainak arányait figyelembe véve kellően magasra építették.

⁸ Valószínűleg Thibaud l'Aignelet pásztorról, a korábban említett, összevissza hadováló Pathelin védencéről van szó, aki a per során csak béget, amikor őt kérdezik. Aztán amikor Pathelin kéri tőle a jussát, neki is csak béget.

⁹ Cseles közbetámadás (vívásban).

¹⁰ VII. Károly Bourges-ban kiadott 1438-as rendelete, amely a gallikán egyház pápai hatalomtól való függetlenségét garantálta.

¹¹ A latin mondás, *Non de ponte cadit qui cum sapientia vadit* (Aki okosan közlekedik, a hídról le nem esik), megfordítása, vagyis: *Aki okosan esik, a hídról le nem közlekedik*.

¹² Jean Meschinot 1459-ben megjelent műve. Költészetére jellemzők az abszurd határát súroló szójátékok.

Minek eredményeképpen kágyillóbból bőven termett Artois-szerte azon az éven, ami a puttonyosuttyó uraknak nem kis javulást jelentett, mivel mindenki kardját pihentette ette önmagából kivetkezve a csirgabirkeragut. És nem bánnám, ha mindenkinek szép hangja volna: hiszen sokkal ügyesebben lapátolna, és a sok ide-oda evicke, mely a „bárka” szó etimologizálése során fölvetődik, könnyebben lejutna a Szajrán, mi több, a Molnárok hídjára¹³ hajtaná a vizet, amiképpen Amarra királya hajdanán elrendelte, bár megjegyzendő: a végzésnek mind a mai napig törvényszékrekedése van.

Mindezek alapján kérem uraságotat, hogy hozzon igazságos ítéletet az ügyben, és kötelezze kamatos kártérítésre és a perköltség megfizetésére az alperest.

Pantagruel azt kérdezte:

– Akar még valamit hozzáfűzni?

– Nem, uram – válaszolta Fartapol –, mert mindent elmondtam, és becsületszavamra ez a színtiszta valóság.

– Most maga jön, Phingorontau – mondta Pantagruel –, mondja el, amit akar, röviden, de semmi olyat ki nem hagyva, ami a tárgyra vonatkozik.

Phingorontau perbeszéde Pantagruel előtt

Tizenkettedik fejezet

Akkor pedig imigyen szólott Phingorontau uraság:

– Uram és uraim, ha az emberi igazságtalanság peres úton olyan jól látható volna, mint légy a tej színén, a világot, hat ökörrre mondom, nem zabálnák föl a patkányférgek, és javába' élnének-virulnának e földön az orvul megrágott fülek a hallásra: mivelhogy – habár a felperes minden szava színtiszta pimasz, és a jegyzőkönyvvel betűről betűre egyezik – a lóláb alatt kisdéd mesterkedések rejtekeznek, fondorlatok és csalfaságok.

Ugyan túrnóm kell-e, hogy pont, amikor békésen kanalizom az estebédi levesemet – ne szólj, fám, nem száj fejem! –, rám rontsanak és avval háborítsanak, ahogy a kufercost¹ a fülembe rivallják, hogyszongya:

*A lé mellé ha bort iszol,
Holtan jössz ki a hant alól?*

Ej, Szűzanyám, mennyi sok nagy kapitányokat láttunk a csatamezőn, amiközben a konfraternitás megszentelt kenyérét osztogattuk, hogy a komák a lakomán méltóképpen valagonázzanak és talpalják az alávalót!

Hanem hát mostanság a világot erőst zilálja az a sok leicesteri gyapjúbála, az egyik dorbézol, a másik felnégyelve ötöl-hatol, és ha a tisztelt bíróság el nem rendeli, éppolyan keserves lesz ez idén is tallózni, mint amilyen keserves mindenkoron a kalászolás. Ha a gőzfürdőbe járul a szegényember, hogy tehénlepénnyel színezzé ki a képes felit, vagy téli csizmát vásárljon magának, és az adószedők vagy őrzáratosok nagy dérrrel-dúrral klistélylövetet vagy telebilifekáliát kapnak a fejükre, attól ugyan mért kellene fogunkhoz verni a pikulát és elverni minden fitty inget-gatyát.

¹³ A Pont aux Meuniers a ma is létező Pont au Change-tól lejjebb volt a Szajrán.

¹ A kufercos vagy kufercos régi tánc.

Sokszor van az úgy, hogy ember tervez, Isten végez, de ha lemegy a nap, minden tehén ízibe' fekete lesz. Ha most azonnal, fényes nappal, napnál világosabban be nem bizonyítom, el se higgyék, amit mondok.

Harminchatban vettem egy német pejlovat, nyírott volt és tarka, se füle, se farka, annál több a gypja, aranyszörű volt, ahogy az aranyművesek megállapították, elég az hozzá, hogy a nótárius annak rendje és módja szerint rátette az *etcetera* záradékot. Nem vagyok én tudós, kérem, hogy fából vaskarikát csináljak, de a köpülőnél, ahol Vulcanus szerszámaikat lepecsételik, az a hír járta, hogy a szózott marhának nem kell tartani a gyertyát, anélkül is megtalálja a boritalt, és akkor is, ha a szenesember zsákjának legmélyén rejtezik körülbástyázva, felpáncélozva jó kis kalamajkavaráshoz szükséges fej- és lábvérttel, hogy jól megpiruljon a pecsenye, mármint a birkafej. Lám, milyen igaz a szó-lásmondás: „Varázsos a szerelem, ha parázson a tehenem.” Kikértem a tárgyról a tudós urak véleményét, akik oda logikokonkludáltak, hogy nincs jobb, mint nyáridőn olyan pincében kaszálni, ahol dúsan terem tinta-papiros, toll és lyoni bugylibicsak, megez, megaz, megamaz, mert ugyanis ha egy istráng megorrontja a fokhagymát, az üszög legott megmoncsolja a máját, és aztán kénytelen orrvérzésig viszonszájálni az ember, hiába kerülgeti a telebendi álom. No, lássák, ezért olyan drága a só.

Ne higgyék, uraim, hogy miközben a mondott fehércseléd léppel fente be a lapickát, hogy ápolja-apolja a vámszedő emlékezetét, a hurkasziger pedig sarkonforgolódt az uzsorások tarsolyában, nem tudott másképpen védekezni az ember a kannibálok ellen, csak úgy, ha egy halom hagymát vett magához, megtoldva háromszáz petrezselyemgyökérral és némi borjúmiriggyel, ennél többet ér az alkimisták módszere, vagyis jól meg kell dugarozni és pityere-putyora meg kell pörzsölni a papucsol, fölereszteni jó sűrű fésűskagylószósszal, aztán pedig hamarjában keresni egy ürgelikat és a szallonát óva, menekítve belebújni.

Ha pedig dufla hatos meg tripla hármas jön ki a kockán, egyes meg soha, tedd a dámát az ágy sarkába, cicomázzad, pityke, csipke, tralala, vedelj, amíg bírsz, de minden szép koturnuson kecskebéka brekegjen, hadd viduljanak a száracsázó vedlőmadarak, arra várva, hogy végre-valahára fémet kalapálva viaszt hevítsenek a serívóknak.

Tagadhatatlan, hogy a szóban forgó hat ökörnek nem volt valami fényes az emlékezőtehetsége, hanem azért skálázni jobban skáláztak, mint akárhány tőkésréce meg kárókatona, és a földijeim, derék atyafiak, mondták is jó reménységgel: „A kis tinók fújni fogják az algoritmust, számíthatunk rájuk, ne féljete.” Ha szélmalom fölé ültetjük a sövényt, a farkas szükségképpen beleesik a verembe, miként erről a felperes is szót ejtett. Hanem bizony ördögtől való fondorlattal a hátunkba kerültek a németek, és istenesen beitták a süveget „*Herr, trinke, trinke!*” és dufla kettes, mert az égvilágon semmi ok kijelenteni, hogy Párizsban a Vámszedők hídján, *jer, te jérce!* úgy rászedték, megbú-bolták őket, akár a lápi szaros huputát, hacsak valóságosan fel nem áldozták a prés alól frissen kikerült tintaszivacsos verzálokat és kurzívokat² (és nekem aztán édesmindegy, csak vers ne viruljon a *versón*).

És ha a tusakutyák bagzása közben a piperedámák rohamra fújtak is, még mielőtt a nótárius kabalaművészeti úton fel se fedte a viszonyát, az egészből semmi egyéb nem következik (hacsak a bíróság másként nem minősíti a tényálladékat), csupán az, hogy hatholdnyi szélte-hossza rét három tízakós hordót tölt meg horgonnyal puttonyfúvatlanul,

² A tipográfiai kiemelés fajtái. A verzál vagy verzális nagybetűvel szedett, a kurzív döntve szedett szöveget jelent.

tekintve, hogy Károly király temetésén, az élő gereznára esküszöm, szimpla hatossal lehetett gyapjat nyerni.

És jobbadán minden úri házban azt tapasztalom, hogy mikor madárra megy az ember, és hírrel-névvél, fittyel-fütytel háromszor körbesöpri a kemencét, voltaképpen csak a lőcsét gesbeszti, és – timpanon a kínpadon – ha netán forrónak találja, seggbe fú, de:

*Hamar meglett az ítélet:
A hat ökör engem illet.*

Kérem a tisztelt bíróságot, hogy vegye tekintetbe: hasonvégzés született tizenhétben Szent Vigalmius napján Tambural de Theorbon degenerális ügyében.

Egy percig sem állítom, hogy ne volna megalapozott és méltányos jogfolytonosan vagyonfosztani a szenteltvízivókat, amiképpen azokra a repcetakácsokra is kiszabatik a seggvégghurka-*suppositorium*, akik vonakodnak engedelmesskedni.

Nos hát, uraim, *Quid juris pro minoribus?*,³ mert ugyebár a mindközönségesen alkalmazott száli-frank törvények szerint az olyan tehénszarutörő pattantyúkanóc, amelyik fittyet hányva a foltozóvargák skálázásának, a hímes gregoriánba, dögghaláragálykor köteles éjfélimise-áhitat idején szedett mohával megtölteni azt a búbánatos hímveszejét, mert csak így lehet a bretagne-i módra gacsos-gáncsos nyúvadékolts anjou-i bort megkínpadolni.

Mindezek alapján ellenfelemhez hasonló folyamodványt terjesztek elő: kamosos kártérítés, perköltség, kelt, mint fent.

Mikor Phingorontau úr elhallgatott, Pantagruel Fartapol úrhoz fordult:

– Van hozzáfűznivalója, uram?

Fartapol úr így felelt:

– Nincs, uram, merthogy én a színtiszta igazat mondtam, és Isten nevére kérem, legyen vége a pernek, viszálynak, mert már igen sokba van nekünk.

Hogyan hirdetett ítéletet Pantagruel a két úr peres ügyében

Tizenharmadik fejezet

Akkor pedig Pantagruel odahívja az elnököket, ülnököket, professzorokat és jogtudorokat, s imígyen szól:

– Nos, uraim, *vive vocis oraculo*¹ hallhatták, mi a per tárgya. Mi a véleményük?

Mire azt válaszolták:

– Hallani hallottuk, de érteni semmit nem értettünk, az ördög vigye el! Következésképp *una voca*² kérve kérjük, méltóztassék ítéletet hirdetni legjobb belátása szerint, és azt mi *ex nunc prout extunc*³ egyetértőleg jóváhagyjuk és megerősítjük.

– Rendben van, uraim, teljesítem a kérésüket – mondta Pantagruel –, habár őszintén szólva én nem látom valami bonyolultnak az ügyet. Szerintem a *regula Catoniana*, a *Frater*, a *Gallus*, a *Quinque pedum*, a *Vinum*, a *Si dominus*, a *Mater*, a *Mulier bona*, a *Si quis*,

³ Milyen jogok illetik a kiskorúakat?

¹ Élőszóban.

² Egyhangúlag.

³ Mind a jövőre nézvést, mind visszamenőlegesen.

Pomponius törvénye, a *Fundi*, az *Emptor*, a *Praetor* és a *Venditor* mind sokkal bonyolultabbak!⁴

Ezután körbejárt egyszer-kétszer a teremben, szemlátomást alaposan végiggondolva a kérdést, szuszogva, nyögve, mint a szamár, amelyet túlon túl megösztokélnek, de hát, ugyebár, méltányosan és részrehajlás nélkül kellett döntenie, majd visszaült a helyére, és kihirdette az ítéletet ekképpen:

– Végiggondolva és átlátva Fartapol és Phingorontau urak peres ügyét, alapos megfontolás után a bíróság kijelenti:

Tekintve, hogy a fennen világotló héliószekere hősleg hanyatol nyárinapfordulójából, meghódítandó a locsifecsegényeket, akiket megpocsékoltak a Róma-klimatikus korvusknokturnusok, mégpediglen olyatén módon, hogy ekvuuszkrucifíálisz erigophallust illesztettek az ágyéktájékukba, a felperes teljes joggal dugarozta a félmeztellábas fehér-cseléd által feldagályosított galesz-gályát, legjobb lelkiismerete szerint leszorítva a megtérítendő pontosan annyi badarmányra, amennyi másfél tucat tehén szőreszála, és amennyi a hámhímezőt is megilleti.

Hasonlóképpen ártatlannak nyilvánítatik a szarnahatudnadenembír következtében előállott lógacsimbókazánuszán ügyben, hivatkozással a szülőföldjén, a Mirebaux-vidéken honos dióviasztekercs-szellenet beillatozta párkesztyűféle határozatra, melynek előzményeként bronzgolyóbisokkal meglazították ama szélfelei vitorlakötelet, amelyhez a lovászinások főistállómesteri utasításra hozzávegyítették a málhanyergelt loire-i zöldségetek és azokat a magyar öltéssel kihímzett karvalycsengettyűket, amelyeket a sógora *pro memoria*⁵ állandóan magával hordott egy szomszédos országbeli kosárban, amelyiken harántpólyás, sávós-lobogós doborpajzs díszelgett, a felső (hegyes) kendermezőben harcos kajdácslövővel.

Hanem mivel azzal vádolta meg az alperest, hogy zajhaborító, sajtupusztító múmia-kátrányozó, és ez, minden hímbálvány ellenére, nem nyert bizonyítást, amiként arra az alperes helyesen rámutatott, a bíróság ezennel és haladéktalanul *more patrio*⁶ három köcsög aludttejre ítéli, amit májusban, augusztus idusán köteles leróni az alperesnek.

Az alperes viszont köteles szénát és csepűt szolgáltatni, eltömítendő a kámzsások összekuszálta, szegyenfoltokkal tarkított kelepcegigát.

Viszály lezárva, illeték nuku, *non sine causa*.⁷

Az ítélethirdetés után mindkét fél elégedetten távozott, ami csodaszamba ment, hiszen olyan a nagy árvíz óta nem volt, de a tizenharmadik jubileumi év előtt nem is lesz, hogy a peres felek egy nyakatekert ügyben hozott jogerős bírói döntéssel egyetértsenek.

A jelen lévő tanácsadók és doktorok pedig még jó három órán át ájultan heverték, és elragadtatva csodálták Pantagruel emberfölötti bölcsességét, mellyel vitathatatlanul szembesülniük kellett e roppant szövevényes ügyben hozott döntése hallatán. S még mindig ott feküdének aléltnan, ha, Istennek hála, a sok ecettől meg rózsavíztől föl nem ocsúdtak és észhez nem tértek volna.

(Folytatása következik.)

⁴ A római jog legnehezebbnek tartott passzusai. A *regula Catoniana* az eleve érvénytelen ügyletekről rendelkezik. Az utána következő latin szavak jelentése rendre: *Testvér, Kakas, Öt láb, Bor, Ha a gazda, Anya, Jó feleség, Ha valaki, Telkek, Vevő, Prétor, Eladó*. Pomponius II. századi római jogtudós.

⁵ Emlékiül, megemlékezésül.

⁶ Hazai szokás szerint.

⁷ Nem ok nélkül.